KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Matej Považaj, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

OBSAH

HORÁK, G.: Zábery zo Šikulových Majstrov 257
DVONČ, L.: K názvom typu *Nitriansko* a *Nitrianska* . . . 265
POVAŽAJ, M.: Jazyková kultúra v dabovaných filmoch . . . 270
ONDRUŠ, Š.: Slovenské *farbák* a české *tulpas* 273

Rozličnosti

Pravnuk, pravnučka, pravnúča. J. Mlacek 278
Ostať späť. K. Palkovič . 279

Správy a posudky

O jazyku na seminári pre prekladateľov poľskej literatúry. L. Dvonč 280
Poznámky k jazykovej stránke knihy Chryzantémy. F. Kočiš 281

Spytovali ste sa

Dostať skúšku za dva, za tri. M. Pisárčiková . . . 283
Neutrál, na neutráli, či v neutráli? I. Masár 283
Kutil — domáci majster. V. Betáková 284
Muflónia zver — (medzi) muflóňou zverou. J. Jacko 285

Napísali ste nám

Anglické slová v slovenčine. J. Fekete 286

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 11 — 1977 — ČÍSLO 8

Zábery zo Šikulových Majstrov

GEJZA HORÁK

Doteraz najväčší beletristický celok Vincenta Šikulu *Majstri* je čítanie zaujímavé, svojsky napínavé, lebo je popri dejovom prúde, ale i v ňom mnohonásobne — dalo by sa povedať — všetečne mudrujúce. Podáva nielen to, čo ľudia robia a rozprávajú, ale veľa ráz — hádam i viacej — čo si v rozličných situáciách v uvoľnenej nálade myslia.

Šikulovi ľudia rozprávajú tak, akoby nahlas mysleli a vari všetci rad-radom pri robote, pred ňou a po nej mudrujú. Nemudruje iba tesársky majster Imrich Guldán starší a klampiar („drotár") Matúš Karčimarčik, dvojica v Okoličnom svojou neúnavnou veľavravnosťou známa — okrem nich filozofujú a „tárajú" v tomto diele všetci. A za nimi stojí rozumom aj ústami všetkých hýbajúci, vždy naplno v ich mudrovaní a v celom diele prítomný autor — jednostaj dobiedzavo privolávajúci do spoluautorstva láskavého čitateľa.

Tento nekonvenčný, svojsky osnovaný Šikulov román má vlastne dvojjediného pôvodcu: autora a kibica. Autor je rozprávač pradúci dejovú líniu a kibic je jeho menej disciplinovaný filozofujúci dvojník (druhé ja), hovoriaci v rozličnej miere prostredníctvom jednotlivých osôb. Rozprávač neraz kibica pristavuje, ako naznačuje táto poznámka informujúca o dvojvrstvovosti románu hneď na začiatku.

V rozprávačovi sa ozval kibic. Neviete si predstaviť, koľko mám v sebe kibicov, a každý z nich má za sebou aspoň tucet našepkávačov, tiež kibicov, je ich vo mne celá procesia, vŕtajú, podpichujú a dožierajú ma, ustavične kričia: konkrétnosť, konkrétnosť! (s. 10)

Vincent Šikula sa k dvojhladinovej osnove ako ku svojej stavebnej metóde uplatňovanej v diele manifestačne hlási: *Niekto by mohol podotknúť, že to, čo tu teraz spomíname, sem hádam ani nepatrí, že príčasto odbočujeme a spomaľujeme príbeh... Kto sa zaujíma len o príbeh, môže preskakovať alebo nech si nejakú inú knižku prečíta. Lebo o tom, čo je napísané v tejto knihe, o tom predsa ja rozhodujem. Kibic mlč!* (207) — Okríknutím cieli na autora, ale i na kritiku.

Dvojvrstvovosť a v jej záujme vedený dialóg s čitateľom (kritikom) je základnou črtou diela určujúcou jeho celkové, teda i jazykové ladenie.

Román má päť priamo pomenovaných častí: *Tesári, Dvaja, Veža, Divadlo, Slnečné hodiny.* — Podáme celkom nakrátko ich pomenúvaciu charakteristiku a vzťahy k názvu celého diela.

Všetky majú aj zreteľnú symbolickú náplň; menej priehľadne sa symbolická funkcia názvu javí len pri poslednom z nich. V prvej časti *(Tesári)* prvá veta *Štyria boli: majster a jeho traja synovia* živo ukazuje na zviazanie s druhou časťou, na rozchod majstra s dvoma staršími synmi *(Dvaja);* názov *Veža* pomenúva majstrovské dielo v opozícii s Imrovou chystanou svadbou, ktorá je pre vonkajších pozorovateľov iba divadlom *(Divadlo).* Takáto robota štvoricu tesárov znova zjednocuje. Napokon názov *Slnečné hodiny* je zviazaný jednak so skutočnými slnečnými hodinami na majeri, no symbolicky a výstražne i s vyčkávavým prechodom do povojnovej budúcnosti, autorom hravo interpretovanej ako *bu-bu-bu-budú-c-cnosť* [= straší: *bude preverovať cnosť*]. Divadlom nie je pre majstra, mudrujúceho Imrichovho tatka, iba dlho odkladaná Imrova svadba, ale i výdatne „kropené" zvyky majstrov (murárska klada, tesársky obesenec a osadenie krížika na vežu), schôdzka na majeri hľadajúca cestu do budúcnosti a nie na poslednom mieste oddychová medzihra, ktorú stavajúcemu dedinskému mravenisku usporiada bláznivá Julča. Práve toto rozsahom najkratšie divadlo je ukážkou nielen Šikulovho majstrovstva, ale i jeho prítulného postoja k zástupkyni dedinských chudákov a bláznov.

Zhŕňajúci názov diela *Majstri* naznačuje, že v ňom nebude reč iba o majstroch tesárskeho remesla. Keď si dielo prečítame, zistíme, že sa v ňom nehovorí — podľa autorovho slovníka netára a nemudruje — iba o majstroch, tovarišoch, učňoch, ale i o fušeroch, adlátusoch, a tak na umelecky osnovanej úvahovej rovine o probléme majstrovstva vôbec, teda i spisovateľského.

Po naznačení toho, ako je zviazaný názov diela a jeho častí s obsahom, pristavíme sa pri vybraných javoch jazykového rázu.

Za slovnej zásoby uvedieme slová a výrazy, ktoré upútajú pozornosť čitateľa novosťou, zriedkavosťou, expresívnosťou alebo krajovým

zaradením. Takéto štylisticky príznakové slová nájdu sa i v autorskej reči.

Zanociť sa (porov. *zvečeriť sa, zatmiť sa*): *Zanocilo sa. Obloha sa zatiahla chmárami* (21); *obaraniť* — vybabrať s dakým, okabátiť, ogabať, previesť dakoho: — *Počuj, Marta, — hundral Ondro, — ale nás tí dvaja dnes pekne obaranili!* (21, 97); *chrapačka* — kačka: *Od vzdialených močarísk ozýval sa škrekot chrapačiek.* (30); *voňavina* — expr. vôňa: *Dovedie sem ženu, spolu sa nadýchajú ďatelinovej voňaviny.* (36, 197); *cestica* — cestička (53); *lastovica* (198); *nepodarec*, pl. os. *nepodarci*, neos. *nepodarce: Lenže aj susedia mali deti. A tiež ich vyháňali: — Choďte preč! Berte sa voľakam! Kruci-turci, berte sa voľakam, lebo sem začnú cudzí nepodarci chodiť!* (59), *...lenže vrabce-nepodarce vyzobali na* (slnečných) *hodinách ciferník.* (160); krajové príslovky *velice* (66) a *nápoky* (143); kraj. expr. podst. meno *šikula:* [Majster] *Namojdušu, Imriško, krásne plány, výborný architekt! Šikovný architekt, to je múdry chlap, to je šikula, ozaj šikula!* (72, 104); *gaba* — kopa: *...potom zahádzali stôl gabami peňazí.* (76); *džaurať* — ziapať, kvákať: [v polopriamej reči kostolníka o sedliakoch] *Slopú a slopú a mlátia papuľami, džaurú ako cigáni.* (77); *okolica* — koleso, kruh (najmä o kvetoch): *Na hriadke len taká gučka* (nezábudiek), *no pri studni celá okolica... V cintoríne bude tiež okolica.* (85); *rapeľ* — trepaj: — *Guldán je rapeľ, má v hlave gombík, naozaj si môžu s Karčimarčikom ruky podať a Karčimarčik má v hlave dva gombíky, veď to o ňom vieš.* (86); *oholič: Holič je holič, čiže remeselník, ktorý nás vie ostrihať, oholiť, umyť a obrať o peniaze. Oholič je západoslovenský výraz nahradzujúci slovo námraza.* (99); *frfeň* — expr. nos: *Družba vystrčí nos* [v zime], *nedbá o svoj frfeň.* (143); *chrap* — papuľa: — *Zavri si chrap, — prchkla Dominikova mať.* (168); *tralalák: Kde sa vzal, tu sa vzal, zrazu sa tu zjavil do hneda ohorený mladík, na hlave mal sivý ošúchaný tralalák a v ústach slamku.* (168); *pripitý* — podnapitý (201); *žgongolec* — expr. kystka: — *Tebe sa ujde najviac. — Prečo práve mne? — Lebo si mal protekciu, lebo si mal žgongolec* [= kystku na gardistickej čiapke] (233); *ohňava* — velikánský oheň, ohnisko: — *Na taký oheň, na takú ohňavu sa nezabudne.* (238); *kotrbanec* — úder po kotrbe (porov. *kopanec*): [Kirinovič rozmýšľa] — *Tresnú človeka po hlave a hneď je po logike, alebo keby aj zostala, kotrbanec ti už nik nevezme! Najskôr rozvaha, potom odvaha!* (250); *nacohniť sa* — nakydať sa, naváľať sa: [Kirinovič húta] *...,no teraz sa sem Nemci nacohnili, a ty zháňaj flintu!* (250); *jesieňky (!): Plynul čas a navôkol vládol pokoj, do ktorého ticho a jednotvárne cvrlikali jesieňky.* (252); *krížomkrážovať: — ...mohol krížomkrážovať a všade stretať známych, ...o tisíc rokov budem si na desiatich*

iných planétach krížomkrážovať. (259); *karčimarčikovať:* [bíreš Višváder ironizuje Karčimarčika] — *Čo tu karčimarčikuješ? Čo predo mnou karčimarčikuješ?* (262); *zaglezgať: Radostne mu* [kostolníkovi] *zadrdlalo a zaglezgalo v hrdle* (148).

K podaktorým z uvedených slov treba pripojiť poznámky. — *Chrapačka* je onomatopoicky motivované pomenovanie kačky; slovo *jesieňky* by malo mať spisovnú podobu *jesienky;* pri slove *šikula* (spisovná adaptácia by bola *šikuľa)* odchýlka od spisovnej podoby je odôvodnená hravou korešpondenciou s autorovým priezviskom; *ohňava* je zveličené podstatné meno (augmentatívum) pripomínajúce podstatné mená typu *mrákava, čierňava, krútňava, húľava,* ale i *ráňava; voňavina* ako variant podst. mena *vôňa* vyvoláva hmotnejší dojem; *zaglezgať* je zvukomalebne motivované sloveso podľa *glezg.* — Z expresívnych výrazov najmä *obaraniť, žgongolec, nacohniť sa* a *kotrbanec* majú nádej na rozšírenie; pokladáme ich za obohatenie slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Významové a štylistické vlastnosti zaraďujú slová *voňavina* a *ohňava* do spisovnej lexiky.

Fakt, že sa V. Šikula v románe *Majstri* upriamuje najmä na tesárske remeslo *(Našou úlohou je zoznámiť sa trošku s tesárčinou, prípadne s inými remeslami,* s. 99), sa ukazuje aj na hojnom používaní tesárskej terminológie, napr.: *Najväčšiu pevnosť má drevo v ťahu a ohybe. Ohybom zvyčajne bývajú namáhané stropné trámy, ďalej krokvy, väznice a väzné trámy, ťahom napríklad kliešting... Ale to už azda zachádzame do zbytočných podrobností, na ktoré láskavý čitateľ vari nie je zvedavý* (83).

Odbornú pripravenosť v okruhu tesárstva dokumentuje nielen terminológia, ale aj do obraznej umeleckej úvahy rozvedený odborný pohľad na materiál, s ktorým tesári (spolu)pracujú, a to drevo, ukázané v raste, v pribúdaní letokruhov: *Hneď pod kôrou je lyko a kambium a v kambiu je životodarná miazga, z ktorej si najviac poťahuje najmladší letokruh, pretože chce byť krásnym letokruhom, chce krásne objať ostatné letokruhy objímajúce stred. V strede je dreň. Od drene po kôru prebiehajú dreňové lúče. V dreni je tvrdosť, no najviac života, veď vravíme, nie je v dreni, lež v tom, čo sa iba o živote pýta, najviac života je v najmladšom letokruhu, preto sa rozťahuje, rozpína a vypína...* (82).

V uvedenom úryvku je mnohonásobná obrazná spojitosť s väzbou staršieho a mladšieho, zviazanosť generácií, vzťah dynamickej mladosti ku starším, detí k rodičom, napr. konkrétne najmladšieho Imra Guldána k majstrovi a súčasne k otcovi. — Túto paralelu anticipujú najmä tie časti románu, v ktorých majster mudruje o vzťahu majstra a tovarišov, rodičov a detí, starých (skúsenejších) a mladých rozbiehajúcich sa (pozri najmä s. 30, 45—48).

V. Šikula dosť často a so zábavnou hravosťou poobracia podobu i význam slova, ako sme naznačili pri slove *budúcnosť*. (188) — Odkazujeme aj na vtipné, esteticky účinné rozvedenie mnohovýznamovosti slova *pokoj* v kontraste s Imrovým nepokojom (205—206) a úvahu o slovách *dom, domov, doma*. O ich vzťahu mudruje tesársky majster Guldán: — *Ženatý je doma tam, kde má svoju ženu a deti, viem, rozmýšľal som o tom. Doma môže byť doma, ale aj u susedov, vo Viedni aj v Paríži, v Amerike, hocikde, v hociktorej zemi. A predsa je ozajstný, najkrajší domov iba tam, kde sa človek narodil... Dom možno zrúcať, možno ho aj predať..., ale domov, áno, skutočný domov, môj rodný domov je iba tam, kde sme začínali, kde sme si šúchali a obtĺkali kolená, kým sme sa naučili chodiť...* (70—71).

Hravú obraznú manipuláciu so slovom a jeho viacslovným alebo vetným ekvivalentom dokladajú dva prípady žartovného metonymického pomenovania, a to výzvová veta *radujme sa, veseľme sa!* vo význame „svadba" a slovné spojenie *Jakub-učeň* vo význame „sušiareň, ktorú sme spravili, keď bol Jakub učňom": (Majster) — *Radujme sa, veseľme sa bude bez nás dvoch!* (32) — *Obzreli si sušiarne na kukuricu...* —*Tamtú,* — *majster ukazoval prstom,* — *robili sme s Jakubom. Ešte bol učeň.* — *...môžu sušiareň i obísť a obzrieť si Jakuba-učňa dôkladne zblízka, tak ako sa patrí... Jakub-učeň sa im pozdával* (160).

Jemný zmysel pre nehľadané a esteticky účinné prirovnania cez vedomie príslušnej osoby ukazuje tento úryvok: [Vilma pri dedkovom hrobe] — *A na jar... kvietok za kvietkom driape sa zo zeme a z dedkovho hrobu, z dedkovho kopčeka bude sa mať čo driapať. Pri hlave sa mu korienok myrty prichytí, hoci by tam aj lipka pasovala. Sirôtka zdvihne sa zo zeme ako motýlik... V máji vybŕkne zo zeme rozkokošený kosatec, lístok kalicha ovisne mu nadol. Aha, aký moriak! No Vilma má najradšej nezábudky, v lete sa všetko bude belasieť nezábudkami* (57).

Vincent Šikula ako pripravený hudobník rád prehadzuje register mudrujúceho rozprávania, napr. rozpráva o deťoch (časovo sa prenesie do svojho detstva) a chce zrazu čo-to povedať o starších; naznačí to akoby režijnou poznámkou: *Dvoma krátkymi pohľadmi žmurknem na tatkov a na matere a opäť vás zavolám... Deti — vidíte, že som zas medzi vami...* (63) — Obľubuje zvukový predel ako gradačné pozadie udalostí, napr. trojnásobné zakikiríkanie kohúta (167—168) predtým, ako Imrich začne klamať svoju ženu Vilmu, a päťnásobné refrénovité zaznievanie hlasu jesienok počas pamätného ľúbostného stretnutia vo vtieravo rovnakej referujúcej podobe *cvrlikali jesieňky* (252—255).

Šikula — hudobník (zvukár) sa predstavuje najmä v pracovnej

medzihre, ktorú možno nazvať *Julča,* keď charakterizuje Julčin hlas (112—115).

Pracovný ruch, opravdivú stavebnú trmu-vrmu vystihuje autor uvádzaním slovesných zveličujúcich tvarov so znásobenou osobnou príponou: *Všetci sa usilujú. Najusilovnejší sú domáci. Behajú, behajúúú, tak vám behajúúúú!* (87).

Paralelu roboty v páse, akou je podávanie tehál, a pásového pohadzovania výroku čítame na s. 91—92, ale aj pri kolektívnom (davovom) komentovaní spoločne pozorovaného deja (pozri „pásové" výroky o chlapcovi, čo nesie zapučané koryto, s. 95). Tu sa V. Šikula predstavuje čitateľovi ako majster, vtipne votkávajúci spontánnu reč do celkovej osnovy umeleckého diela.

Mudrujúci ráz diela vyúsťuje do poúčavých záverov; pripomínajú príslovia, aforizmy, ale aj anekdotické výroky.

Láskavý čitateľ, vieš, čo je kukurica? To je — dá sa to jesť, ale aj žrať. (10) — *Pekné reči si nechaj na nedeľu!* (28) — *Život naukladal, životu treba vrátiť* (o podávaní skúseností, 41) — *Niekto má šikovné ruky, niekto zase rozum, majster však musí vedieť hýbať rukami aj rozumom a musí veriť, že to, čo robí, je dobré, a že aj tovariši rozmýšľajú ako on.* (46) — *Máloktorý majster vie prehltnúť, že sa mu niekto z tovarišov vyrovná, ba že ho možno prevyšuje.* (46) — *Mŕtvi nebývajú skúpi.* (57) — *Kto má svoj domov, ten je všade doma...* (71) — *Fušer nepatrí do výšky, škoda mu z výšky ukazovať stred, nech sa len dolu babre, aspoň nemôže vežu pobabrať...* (72) — *Sviňu možno ťažko nazvať priateľom. Hoci aj svini treba priateľa.* (78) — *Pre učňov mám vždy pravidlo: priniesť, preniesť, odniesť a doniesť! Skákať a behať!* (81) — *Majstrom sa (však) človek zo dňa na deň nestane.* (82) — *Blázon aj z proroka blázna urobí.* (86) — *Ľudia chcú mať divadlo. Prečo im nevyhovieť?* (135) — *Jeden mizerný pastier znamenal v Betleheme viac než desať alebo aj regiment plesajúcich anjelov.* (145) — *Kde je Belzebub, načo tam ťahať aj Lucifera?* (176) — *Iba najmizernejší a najposlednejší sedliak ide svoj vlastný hnoj predávať.* (178) — *Na tie najdôležitejšie veci musí človek sám prísť.* (171) — *Človek musí mať názory, vlastné názory, a musí im veriť.* (195) — *Aj manželstvo je škola a v škole zavše býva tuhé učivo.* (196) — *Kto sa učil od čerta, vie, ako ísť na čerta.* (239) — *Čas vie všetko zjednotiť.* (251) — *Kto zradí vlastné pole, nemôže čakať, že ho cudzie pole zachráni* (261).

Vincent Šikula zaraďuje dej do priestoru a času podľa zásady *Nezáleží na tom, kde to bolo a kedy to bolo* (porov. rozprávkové *Kde bolo, tam bolo, bol raz jeden chudobný kováč...*), ba podľa zásady hry medzi autorom a čitateľom tvrdí, že nezáleží na tom, kto istú myšlienku (prvý) vyslovil.

Dedina, kde bývali, volala sa Okoličné. Obec s podobným názvom našli by ste aj na mape, ale načo by ste sa namáhali! Okrem názvu nemajú tie dve dediny nič spoločného. (111) — *Dedina — mapu znova nabok! — volala sa Plaveč.* (17) — *Jedného dňa, asi o rok, mesiac sem alebo tam, už boli len dvaja, majter a Imrich, opäť robili krov, ba možno práve odpočívali, majster na pomúrnici, Imro na niektorej z vodorovných rozpier, alebo to bolo opačne. Nie, už schádzali dolu, ale je dosť možné i to, že sa iba chystali na krov vyliezť, aha, už viem, preskakovali ho, vidíte, takmer by som bol na to zabudol* (51).

Takýto spôsob podania akoby predstieral spomínanie a bezprostredné tvorivé vyhutovanie; v ňom potom majú miesto aj antitézy typu: 1. Bolo to tak; 2. Možno to bolo inak; 3. Nie, bolo to (vari) takto. Neurčitosť je v službách celkového umeleckého zámeru, hravo zovšeobecňuje a netýka sa iba miesta alebo času. Autor uvádza čitateľa do svojskej autorskej hry, robí ju (jej pravidlá) vecou konvencie medzi podávateľom a prijímateľom: *V pondelok ráno asi o siedmej, pre nedôverčivejších by sme mohli pridať aj nejaké minúty, vybrali sa majster s Imrichom na majer. Ráno bolo svieže. Rosou otažená tráva sa ligotala. Júnové slnce — necháme to na jún? — hrialo a meralo čas, akže sa môžeme takto vyjadrovať. V skutočnosti, dobre, nech je skutočnosť, zem sa otáčala, vtedy sa naozaj krásne otáčala ...* (159).

V podávacej a stavebnej metodike Vincenta Šikulu miestami badať filmové charakterizačné podanie vecí (úsporný, ale sporý náznak) a filmovú zámlku pri háklivých scénach, napr. exponovanie bláznivej Julče (*Ku kostolu, pomáhajúc si tenučkou paličkou, došúcha sa zhrbená starena. Zobďaleč vyzerá ako kačka; zvedavo naťahuje krk, obzerá sa sem i tam, napína zrak, chce vedieť, kto tu všetko je;* s. 112) alebo intímne stretnutie Imricha so Štefkou (s. 256).

Na rozdiel od filmovej kamery, čo sa v tichosti utiahne, V. Šikula svoje predstierané utiahnutie vyplní zapáravým antitetickým predĺžením scény a okríknutím predpokladaných čitateľových nárokov — à la Kibic, dosť!

Niekoľko ráz sme priamo i nepriamo povedali, že Vincent Šikula je autor mudrujúci (svojsky filozofujúci). To, čo druhí autori napíšu z času na čas v osobitnej knihe esejisticky ladených úvah, tým on ako svojím ľudsko-umeleckým krédom obsnoval, vlastne poprestýkal pomerne skromný románový príbeh. Úvahová vrstva románu je polemická; autor si v nej neraz vybavuje skryté i zjavné účty so sebou i s druhými, vyťahuje i spopod dna (porov. prísl. *Remeslo má zlaté dno*) a tvorivo z čitateľských spomienok. Na jednom mieste vraví, že hodil čitateľovi jablčko, posmeľuje ho, aby sa doň s chuťou pustil.

Nám sa však ukázalo, že mu nahádzal priam batoh tvrdých orieškov, čo sa nedajú razom rozlúskať.

V Šikulovom románe *Majstri* veľmi často nájdeme slová *sprostý, hlúpy, somár* (*pekný somár!, pekný hrdina!: ... Musel to byť pekný somár, pekný hrdina, čo dal vypáliť a zrúcať taký pekný a šikovný zámoček!* 232), *blázon, sviňa, naduť sa, nadúvať sa, nadutý.* Je razom — akoby v kamarátskom kruhu — hotový nadať, ba nagrobianiť sebe, osobám svojho diela i čitateľovi. Má priam vtieravú ambíciu vravieť, povedať pravdu. Tento svoj úmysel realizoval pozoruhodným introvertným, svedomie zobúdzajúcim i predúrajúcim spôsobom. Hádam v tom kde-tu i presolil (pozri záverečnú časť pri Štefkiných dverách, kde Karčimarčik do úmoru retardujúco filozofuje), ale tých somárov, bláznov a svine z malej hry (medzi autorom a čitateľom) mnohonásobne prevyšuje slovo *braček,* zapojené do veľkej hry v zmysle všečasového zbratávajúceho refrénovitého príkazu zeme: *všetci ste deti moje!* (228, 232).

Mudrujúca (kibicovská) rovina Šikulovho románu otvára možnosť, ba priam si žiada uplatňovanie rozložitých, no vcelku konštrukčne i obsahovo priehľadných súvetí, ktoré pripomínajú rozkonárené opisujúce alebo dohováravé a argumentujúce výpovede rečných a rečnícky obdarených ľudí. Také súvetie čítame v predposlednom odseku na s. 232: *Možno by zašiel do Egypta ...* Hovorí sa v ňom o tom, čo všetko by chlapček urobil a kade by pochodil, keby mal dosť peňazí. Súvetie sa rámcuje príznačným okríknutím: *Amen, Kibic! Musíme ísť ďalej!* Košaté súvetie je výpoveďou autorovho dvojníka. Ako druhý príklad spomenieme horliteľsky vyčítavé súvetie veľavravného Karčimarčika o tom, „akí ste", na s. 235 dolu: *Beda tomu, kto trochu ináč vrieska ..., posluhujete a hocikedy skočíte do pozoru pred hocijakým cudzím chmuľom* (235—236).

A napokon — a to i v zmysle autorových postupov — jedna poznámka; patrí trocha jemu, viacej však redaktorom jeho diela. Bolo treba ešte dôslednejšie sledovať kodifikovanú normu spisovnej slovenčiny, napr. v okruhu ustálenej frazeológie *(plietli chvíľu piate cez deviate — ... dve na tri,* 157), morfológie *(jesieňky — jesienky)* a syntaktického využitia tvarov minulého kondicionálu, napr.: *Keby bol Jakub majstrom, keby som mu bol už dávnejšie ustúpil, bol by sa oženil doma a medzi nami by nedošlo* (= by nebolo došlo) *k roztržke* (46).

Uznávame spolu s autorom, že na západnom Slovensku sú ľudia rovnako múdri a aspoň takí šikovní ako „na Detve", ale v okruhu spisovnej slovenčiny treba autorskú reč stavať na systéme strednej slovenčiny. Odobrujúco to schválil aj taký Západoslovák ako Ján Hollý. Skrátka, prihovárame sa za prísnejší zreteľ na kodifikáciu;

pritom znova s potešením kvitujeme bohatý a osviežujúci prínos diela do jazykového povedomia čitateľov najmä v okruhu lexiky.

Román *Majstri* treba a hodno prečítať i viac ráz. Až potom sa ukáže, čo našej literatúre v ňom autor doniesol, ale i to, ako ťažko obsiahnuť jeho charakteristiku v jedinom článku. Nevyčerpávajúce zábery z neho sme podali aj na to, aby sme zobudili čitateľský záujem o nekaždodenné dielo. Naplno slúži pokroku, lebo s dobrým úmyslom neraz múdro zadiera.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

K názvom typu Nitriansko a Nitrianska

LADISLAV DVONČ

Jednou zo slovotvorných prípon, ktoré sa v spisovnej slovenčine používajú na tvorenie substantív, je aj slovotvorná prípona *-sko*. Prípona *-sko* má špeciálny význam. Uvedieme jej charakteristiku, ako ju podáva J. Horecký vo svojej práci o slovotvornej sústave slovenčiny (1959, 1971).

Podľa J. Horeckého tvoria sa ňou vlastné mená krajín, spravidla od mien obyvateľov, napr. *Uhor — Uhorsko, Španiel — Španielsko, Fín — Fínsko, Mongol — Mongolsko.* Ak sú v základe tvorenia názvy obyvateľov na *-ec, -an* alebo *-iak,* nastáva vlastne alternácia týchto prípon s príponou *-ský* pri prídavných menách (je tu tzv. viazaný slovotvorný základ), napr. *malajský — Malajsko, japonský — Japonsko, macedónsky — Macedónsko, holandský — Holandsko, savojský — Savojsko, anglický — Anglicko* (tu sú varianty na *-cký* a *-cko), poľský — Poľsko, slovenský — Slovensko.* Podobne sa podľa J. Horeckého tvoria aj názvy území okolo miest, napr. *nitriansky — Nitriansko, tešínsky — Tešínsko.* Ale v súčasnom jazyku, ako ďalej píše, je tento typ veľmi obmedzený. Konkurujú mu staré typy názvov v podobe substantivizovaných prídavných mien, napr. *Nitrianska, Trenčianska.* Od názvov riek sa tvoria názvy ako *Zadunajsko, Podunajsko.*

V tomto príspevku si bližšie všimneme (1) tvorenie názvov území okolo miest a (2) konkurenciu názvov tohto typu s názvami v podobe substantivizovaných prídavných mien, t. j. stručne názvy typu *Nitriansko* a názvy typu *Nitrianska.*

1. J. Horecký správne konštatuje, že tvorenie názvov území okolo miest je v spisovnej slovenčine veľmi obmedzené. Vidíme to v porovnaní s češtinou, kde takýto spôsob tvorenia pomenovaní území okolo miest pomocou slovotvornej prípony *-sko* je veľmi produktívny, napr. *Příbram — Příbramsko, České Budějovice — Českobudějovicko, Jičín — Jičínsko* a pod. (Šmilauer, 1971). V češtine sa prakticky od každého názvu mesta môže tvoriť a skutočne sa aj tvorí príslušný názov s príponou *-sko*. Všimneme si bližšie jednotlivé deriváty na *-sko* utvorené od názvov miest v spisovnej slovenčine.

J. Horecký spomína na prvom mieste názov *Nitriansko*. Treba výslovne konštatovať, že v spisovnej slovenčine sa tento názov dnes nepoužíva vo význame „územie okolo Nitry". Ak sa napr. skončili jesenné poľnohospodárske práce na území okolo Nitry, nemožno hovoriť, že sa tieto práce skončili na „Nitriansku". Pomenovanie *Nitriansko* sa síce v spisovnej slovenčine niekedy aj používa, ale v osobitnom, špeciálnom význame. V historickej literatúre, v ktorej sa hovorí o udalostiach v časti Slovenska pred vznikom a za existencie Veľkomoravskej ríše, sa názov *Nitriansko* používa na označenie nitrianskeho kniežatstva ako istej samosprávnej politickej jednotky. Takéto používanie názvu *Nitriansko* nadväzuje na používanie názvov na *-sko* ako pomenovaní krajín. Takto treba posudzovať aj sporadické používanie pomenovania *Trenčiansko* ako označenia politickosprávneho územia z čias Matúša Čáka Trenčianskeho (v čase vlády Anjouovcov v Uhorsku bol to samostatný útvar, ktorý iba po smrti Matúša Čáka Trenčianskeho bol opätovne včlenený do uhorského štátu ako jeho integrovaná súčasť). Do radu takýchto pomenovaní istých historických území odvodených slovotvornou príponou *-sko* od názvov miest sa priraďuje aj názov *Tešínsko*, ktorý tiež zaznamenáva v spomínaných prácach J. Horecký.

Novšie sa do spisovnej slovenčiny prevzalo z češtiny pomenovanie *Ostravsko*. Nie je to výraz, ktorý by bol utvorený priamo v spisovnej slovenčine, má však už dnes v slovenčine ustálené miesto. Ide pri ňom o označenie istého významného územného celku (významného z hospodárskeho hľadiska). Názov *Ostravsko* vlastne nadväzuje v istom zmysle na predchádzajúce názvy typu *Nitriansko*. V spisovnej slovenčine nadobúda takto trochu iné postavenie alebo charakter ako v češtine, kde je to jeden člen z celého radu pomenovaní tohto typu na označenie okolia miest.

Stály kontakt spisovnej češtiny a spisovnej slovenčiny, resp. češtiny a slovenčiny vôbec vedie k tomu, že sa v slovenčine používajú niekedy aj ďalšie pomenovania s odvodzovacou príponou *-sko* na označenie území okolo niektorých miest. Postupuje sa pritom dvojako. Najjednoduchším prípadom je prosté prevzatie príslušnej českej

formy názvu, napr. *Mostecko, Kladensko* a pod. Niekedy sa stretávame aj s takým postupom, že sa príslušný názov prevádza do spisovnej podoby. Takto vznikajú podoby *Mostiansko* alebo *Kladniansko,* ktoré máme konkrétne doložené z našej dennej tlače: *Pre deti z priemyselného Mostianska vybudoval ONV v Moste školu v prírode* (Pravda, 27. 5. 1976, s. 1). — *Červené Kladniansko bolo a zostalo vždy symbolom triednej nekompromisnosti.* Aj takéto názvy predstavujú iba jednotlivé, sporadické a izolované prípady, ktoré možno taxatívne vypočítať.

V spisovnej slovenčine na pomenúvanie okolia jednotlivých miest nemáme osobitné jednoslovné výrazy utvorené nejakou slovotvornou príponou, lebo nebola taká „regionálna" tradícia. Do slovenčiny sa neprevzal ani spôsob mechanického tvorenia jednoslovných pomenovaní území okolo miest pomocou slovotvornej prípony *-sko,* ako je to v spisovnej češtine. V spisovnej slovenčine sa okolie mesta, územie okolo mesta môže označiť viacerými spôsobmi, pričom ani v jednom prípade nejde o derivát názvu príslušného mesta.

a) V prvom prípade používame podstatné meno *okolie,* ku ktorému pripájame názov mesta v gen. sg.; schematicky, ak názov mesta označíme ako *X,* bude toto vyjadrenie vyzerať takto:

okolie X gen. sg.

Napr. *okolie Nitry, okolie Ružomberka, okolie Levoče.* Zdá sa však, že tento spôsob vyjadrovania území okolo miest sa menej využíva azda preto, že sa tu označenie príslušného názvu mesta vlastne vylučuje (je na druhom mieste a nie je pritom v základnom tvare, ale v tvare gen. sg.).

b) V druhom prípade sa na prvom mieste uvedie v nom. sg. názov mesta a k nemu sa pripojí určenie jeho okolia. Ak si zase názov mesta označíme ako *X,* potom sa toto vyjadrenie schematicky môže zaznamenať takto:

X a jeho (jej) okolie.

Napr. *Nitra a jej okolie, Žilina a jej okolie, Ružomberok a jeho okolie, Trenčín a jeho okolie.* Najčastejšie sa v takýchto prípadoch používa predložkové vyjadrenie typu *v Nitre a jej okolí, v Ružomberku a jeho okolí.* Je zrejmé, že vyjadrovania typu *X a jeho (jej) okolie* sú trochu iné ako jednoslovné pomenovania typu *Žatecko, Mladoboleslavsko* a pod. v spisovnej češtine. V spisovnej češtine sa územie okolo nejakého mesta označuje priamo (pomenovanie mesta je derivačným východiskom, stáva sa odvodzovacím základom), v spisovnej

slovenčine pri vyjadreniach tohto typu sprostredkovane cez názov mesta.

c) Ako istý ekvivalent názvov na *-sko* odvodených od pomenovaní miest a označujúcich územie okolo nich sa môžu chápať aj názvy okresov, napr. *okres Žilina, okres Trenčín,* teda

okres X,

alebo názvy so zhodným prívlastkom, napr. *Žilinský okres, Trenčiansky okres* čiže

X-ský okres (X-iansky okres).

Treba si, pravda, uvedomiť, že pomenovania okresov ako pomenovania istých administratívnosprávnych jednotiek majú zo štylistického hľadiska trochu iný charakter ako spomínané jednoslovné pomenovania. Platí to najmä o pomenovaniach okresov typu *okres X,* ktoré predstavujú úradné názvy týchto administratívnosprávnych jednotiek. Zo štylistického hľadiska sa k názvom typu *Žatecko, Milevsko* a podobne približujú skôr pomenovania typu *X-ský (X-iansky) okres,* ktoré možno brať ako hovorové ekvivalenty uvedených oficiálnych pomenovaní typu *okres X.* Okrem toho pomenovania typu *okres X* alebo *X-ský (X-iansky) okres* sa používajú aj v češtine, kde sa jednako používajú aj pomenovania typu *Milevsko,* čo ukazuje, že medzi týmito dvoma spôsobmi pomenovaní je istý rozdiel. Myslíme, že medzi pomenovaniami okresov a pomenovaniami území okolo miest s príponou *-sko* je rozdiel v presnosti vymedzenia príslušných území. Pomenovania na *-sko* naznačujú, že ide o pomenovanie okolia mesta, neurčujú však presné hranice takéhoto územia. Okrem toho istá výhoda pomenovaní na *-sko* spočíva jednoducho vo fakte, že sú to jednoslovné pomenovania. Takéto pomenovania môžeme pokladať za výhodnejšie z hľadiska jazykovej ekonómie, ktorá nesporne hrá závažnú úlohu vo vývine jazykov (pozri u nás Gregor, 1975).

2. Teraz sa dotkneme otázky konkurencie názvov typu *Nitriansko* a názvov typu *Nitrianska,* teda názvov so slovotvornou príponou *-sko* a názvov v podobe substantivizovaných prídavných mien. Substantivizované prídavné mená v ženskom rode sa používali v staršom spisovnom jazyku a ešte dnes v nárečiach ako pomenovania krajín, napr. *Poľská, Turecká, Nemecká, Ruská, Talianska,* a ďalej ako názvy historických stolíc, napr. *Turčianska, Trenčianska, Zvolenská* a pod. (Pauliny — Ružička — Štolc, 1953). Takéto tvary na označenie krajín sú rovnako archaické ako názvy krajín *Vlachy* a *Nemce.* Možno ich štylisticky vhodne využiť v príznakovej reči, najmä v historizu-

júcej próze (Uhlár, 1971). Pomenovania typu *Turčianska, Trenčianska* atď. možno dnes chápať ako stručnejšie, hovorové ekvivalenty plných dvojslovných pomenovaní typu *Turčianska stolica, Trenčianska stolica atď.* Je zaujímavé, že v novšom vydaní príručky E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca (1968) chýba zmienka o týchto pomenovaniach. Z uvedeného vymedzenia používania substantivizovaných prídavných mien typu *Turčianska, Trenčianska* vyplýva, že názov *Nitriansko* ako označenie nitrianskeho kniežatstva z konca 1. tisícročia našej éry sa nemôže nahrádzať názvom *Nitrianska.* Rovnako ani názov *Trenčiansko,* ak sa použije ako označenie územia Matúša Čáka Trenčianskeho, sa nemôže nahrádzať názvom *Trenčianska.* Konečne v spisovnej slovenčine nemožno použiť ani substantivizovanú formu *Tešínska* namiesto pomenovania *Tešínsko* (tá neexistuje ani ako označenie historickej stolice). Ako vidieť, v súčasnej spisovnej slovenčine nie je taká situácia, že by názvy typu *Nitriansko* (so slovotvornou príponou *-sko)* a názvy typu *Nitrianska* (substantivizované prídavné mená po vynechaní určeného podstatného mena) mohli si konkurovať, resp. používať sa v rovnakom význame.

3. Na záver možno konštatovať, že v spisovnej slovenčine sa na označenie územia v okolí miest nepoužívajú osobitné pomenovania utvorené slovotvornou príponou, teda derivačným postupom. České pomenovania tohto typu so slovotvornou príponou *-sko,* napr. *Mladoboleslavsko, Hradecko, Plzensko, Znojemsko* a pod., sa do slovenčiny zvyčajne prevádzajú pomocou vyjadrení typu *X a jeho (jej) okolie,* v ktorých *X* vyjadruje názov príslušného mesta, napr. *Ružomberok a jeho okolie, Žilina a jej okolie.* Osobitné postavenie majú v spisovnej slovenčine pomenovania *Nitriansko, Tešínsko, Ostravsko,* ktoré sú utvorené pomocou slovotvornej prípony *-sko* k názvom miest. Ide o pomenovanie väčších a závažnejších historických alebo aj súčasných území. Tieto pomenovania sa už približujú k pomenovaniam krajín, ktoré sa bežne tvoria slovotvornou príponou *-sko.*

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

GREGOR, V.: Ekonómia a redundancia v jazyku. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 113—117.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 147.

HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 129.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 1. vyd. Martin, Osveta 1953, s. 85—86.
ŠMILAUER, V.: Novočeské tvoření slov. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1971, s. 51.
UHLÁR, V.: Rod zemepisných názvov z pomenovaní etnických skupín. Slovenská reč, *36*, 1971, s. 254.

*Jazyková kultúra v dabovaných filmoch**

MATEJ POVAŽAJ

Na stránkach nášho časopisu venujeme pozornosť dabingu po prvý raz, preto je vhodné na začiatku niekoľkými slovami zmieniť sa o tom, čo je to dabing. *Dabing,* resp. *dabovanie* (z angl. slova *dubbing)* je nahrádzanie pôvodného jazyka filmu iným jazykom, teda v našom prípade napr. nahrádzanie ruštiny alebo nemčiny vo filme slovenčinou. To značí, že vo filme, v ktorom hrajú sovietski alebo nemeckí herci a hovoria svojím materinským jazykom, jednotlivé dialógy nahovoria slovenskí herci tak, aby divák mal dojem, že herec vystupujúci vo filme hovorí po slovensky. Je prirodzené, že pri dabovaní filmov vznikajú rozličné ťažkosti vyplývajúce okrem iného aj z rozličnosti jazykov. Pri dabovaní treba zachovať zmysel dialógu z pôvodného jazyka, no zároveň treba rešpektovať zákonitosti slovenčiny, a najmä jej spisovnej podoby.

Na tému jazyková kultúra v dabovaných filmoch sa už dosť diskutovalo najmä medzi pracovníkmi zainteresovanými na realizácii dabingu. Je všeobecne známe, že názory na uvedenú problematiku sú rozličné, až protichodné. Na jednej strane sú názory, že pri pretlmočovaní pôvodného diela treba používať iba spisovné, štylisticky neutrálne jazykové prostriedky, na druhej strane sú zasa názory, že treba verne zachovať každý príznakový prostriedok z pôvodného jazyka aj pri jeho pretlmočení. Východisko treba však hľadať dakde uprostred. To značí, že príznakové prostriedky treba používať funkčne a s mierou. Jestvuje totiž zásada, že všetkého veľa škodí, a teda

* Podstatná časť článku bola prednesená ako diskusný príspevok na seminári o dabingu, ktorý 2. 3. 1977 usporiadala Hlavná redakcia programov zo zahraničia Československej televízie v Bratislave vo Filmovom klube v Bratislave. Správa o seminári bola uverejnená v časopise Televízia (roč. 1977, čís. 15, s. 7).

aj keď sa použije priveľa štylisticky príznakových jazykových prostriedkov, môžu skôr uškodiť ako prospieť pretlmočenému filmovému dielu, lebo to, čo je zvyčajné v jednom jazyku, čo je typické pre isté národné spoločenstvo, môže v inom národnom spoločenstve a v inom jazyku pôsobiť nevhodne. Teda veľká miera štylisticky príznakových prostriedkov v istej oblasti vyjadrovania, ktorá je typická pre iné spoločenstvo, pre iný jazyk, nemôže byť meradlom používania štylisticky príznakových prostriedkov v paralelnej oblasti vyjadrovania v slovenčine. Údernosť, váha, pôsobivosť štylisticky príznakových jazykových prostriedkov sa v slovenskej verzii filmového diela môže úplne stratiť, ak sa ich použije veľmi veľa. Príznakovými jazykovými prostriedkami možno účinne charakterizovať postavy, ale aj prostredie, v ktorom sa postavy pohybujú. No keby sme napr. vo filme zo študentského prostredia nechali všetky postavy študentov hovoriť rovnako (myslíme tým na využívanie študentského slangu), stratila by sa účinnosť použitých prostriedkov. Takéto prostriedky totiž fungujú ako protiváha spisovných prostriedkov, resp. na pozadí spisovného jazyka.

Od funkčného využívania štylisticky príznakových jazykových prostriedkov treba však odlíšiť používanie nesprávnych, nenáležitých jazykových prostriedkov, či už ide o lexikálnu rovinu (napr. nesprávne utvorené slová, slová používané v inom význame, ako sú všeobecne ustálené, zamieňanie významov príbuzných slov), o morfologickú rovinu (nenáležité pádové prípony) alebo o syntaktickú rovinu (chybné slovesné väzby, narušanie ustálenosti v používaní predložiek) atď. Takisto nemožno súhlasiť s tým, ak sa vo filme zo súčasnosti, hoci ide o cudzie prostredie, použijú zastarané slová, archaizmy a pod.

Na funkčné využívanie štylisticky príznakových jazykových prostriedkov uvedieme jeden názorný príklad, hoci nejde priamo o dabovaný film, ale o televíznu inscenáciu hry P. Severa *Postup*. Autor v nej nastavil kritické zrkadlo problémom okolo futbalu, teda problémom, o ktoré sa u nás zaujíma mnoho ľudí. Aby jeho postavy boli čo najpresvedčivejšie, využíval na ich charakterizovanie štylisticky príznakové (hovorové, ba aj slangové) jazykové prostriedky. Treba konštatovať, že príznakové jazykové prostriedky sa využívali funkčne a organicky zapadli do celkového prejavu príslušnej postavy. Napríklad študentka používala takéto príznakové vyjadrovanie: *vzala som to* (skúšku) *za tri; bývam na internáte.* V reči futbalistu sa vyskytli slová *haksňa (len keby ma tá haksňa netrápila,* t. j. noha), *technička (potrebovali by individuálny tréning, techničku,* t. j. futbalovú techniku), *džop (aj pre vás sa nájde lepší džop,* t. j. výhodnejšie miesto), *fáro* (auto) atď. Uvedené prostriedky sa používali

funkčne na charakterizovanie postavy a prostredia. Výhrady však treba vysloviť proti používaniu slova *trieslo* (namiesto *slabina*), hoci vieme, že futbalisti toto slovo niekedy vo svojej reči používajú. Slovo *trieslo* (na pomenovanie slabiny) nie je štylisticky príznakové, ale jednoducho nesprávne. (Slovo *trieslo* má v slovenčine iný význam, je to výťažok niektorých stromov, používaný pri spracovaní surovej kože.)

Práca pri realizácii dabingu je o to náročnejšia, že nemožno prizerať iba na to, čo je správne, čo nie je správne, čo je v danej situácii vhodné, čo nie je vhodné, ale aj na to, že text treba „nahovoriť", ako sa vraví, „na ústa", že musí aj rozsahom, počtom slabík, zodpovedať tomu, čo hovorí herec v úplne inom jazyku. Ba niekedy treba prizerať aj na to, kedy herec v inom jazyku vyslovuje pernice alebo široké samohlásky. Aj tieto ťažkosti sa však dajú prekonať.

Pri úprave textu dialógov pre dabovaný film niekedy nestačí zmeniť z jazykovej stránky nevyhovujúce slovo alebo iný jazykový prostriedok (napr. väzbu), ale podľa potreby sa žiada upraviť aj okolitý text. Ukážeme to na príklade zo scenára sovietskeho filmu *Stratená expedícia.* Pôvodný text v scenári znel takto: *Chceme vás menovať vedúcim vedeckej expedície vyslanej do ardybašskej oblasti.* V tejto vete sa vyskytlo neprijateľné spojenie *menovať vedúcim.* Tu však nestačilo nahradiť nenáležité spojenie správnym spojením *vymenovať za vedúceho,* lebo tým by sa text bol predĺžil o štyri slabiky, ale bolo treba prepracovať celú vetu takto: *Vymenujeme vás za vedúceho vedeckej expedície do ardybašskej oblasti.* Iný príklad z toho istého scenára: Vo vete *Vy ako známa osobnosť ste, samozrejme, iba púhy pláštik pre túto bandu* bolo treba nahradiť nevhodné slovo *púhy.* Veta sa zmenila takto: *Vy ako známa osobnosť ste, pravda, iba obyčajný pláštik pre túto bandu.* Iná možnosť riešenia: *Vy ako veľmi známa osobnosť ste, samozrejme, iba pláštik pre túto bandu.*

Na záver ešte niekoľko slov o dabovaných filmoch vysielaných slovenskými štúdiami Československej televízie. Možno opodstatnene konštatovať, že dabované filmy vysielané v ostatnom čase majú celkom solídnu jazykovú úroveň. Vyskytujú sa síce ešte niektoré drobné nedostatky, ale tie pri pozornejšom prístupe k textu možno ľahko odstrániť alebo sa im možno vyhnúť. Každý scenár pred nahrávaním prechádza ešte aj jazykovou úpravou. No zdá sa, akoby sa niekedy hercovi, ktorý má nahovoriť text, bol dostal do rúk neopravený exemplár scenára. Len tak si totiž možno vysvetliť, že v juhoslovanskom filme *Žiť láskou* hlavná predstaviteľka filmu použila slovo *tlačítko* namiesto náležitého *tlačidlo,* resp. *gombík.* Každý čo len trošku jazykovo pripravený upravovateľ totiž vie, že v slovenčine sa príponou *-tko* netvoria názvy vecí a nástrojov. Napr. Slovník sloven-

ského jazyka slová takéhoto typu označuje ako nesprávne (pozri heslo *slúchatko,* SSJ IV, s. 122).

A ešte jedna poznámka: Niekedy na dabovaných filmoch vidieť pôvodný jazyk. Konkrétne ide o sovietske a nemecké filmy, v ktorých sa vyskytujú niektoré syntaktické konštrukcie, ktoré nie sú v slovenčine bežné. Aj v takých prípadoch možno odporúčať, aby sa do textu scenára zasahovalo smelšie.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Slovenské ťarbák a české ťulpas

ŠIMON ONDRUŠ

Slová *ťarbák, ťarbať sa, ťarbavý, ťarbavec* sú v porovnaní so slovnou zásobou ostatných slovanských jazykov špecifickými prvkami slovenčiny. Často sa používajú nielen v ľudovej reči, v nárečiach, ale aj v textoch našich spisovateľov. Podľa slovníkovej kartotéky súčasnej spisovnej slovenčiny v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra môžeme zistiť, že toto slovo, resp. túto slovnú čeľaď používajú najviacej spisovatelia narodení na strednom Slovensku alebo aspoň dlhšie žijúci v oblasti stredoslovenských nárečí. Sú to napr. P. Jaroš, R. Jašík, V. Mináč, Ľ. Ondrejov, Š. Pártošová, M. Urban. Zo spisovateľov rodákov zo západného Slovenska je toto slovo typické najmä pre F. Hečku a Z. Zgurišku. Ak toto slovo používajú spisovatelia z východného Slovenska, osvojili si ho zaiste až zo spisovnej slovenčiny. Podľa nášho poznania nie je totiž toto slovo vo východoslovenských nárečiach známe. Preto si myslíme, že napr. J. Sedlák vo svojom románe zo študentského mládežníckeho prostredia používa toto slovo nie podľa autopsie z detstva, ale z literárnej lektúry.

Synonymom ľudového slova *ťarbavý* je knižné slovo *ťažkopádny.* To je doslovný preklad nemeckého slova *schwerfällig (schwer* = ťažký, ťažko, *fallen* = padať, resp. *fällig* = pádny). Najprv si ho kalkovali Česi v podobe *těžkopádny* a potom ho usilovní Slováci hláskovo poslovenčili na *ťažkopádny.* Aj človek, ktorý nie je jazykovedne školený, môže pobadať, že slovo *ťarbavý* má korene v ľudovej reči, kým slovo *ťažkopádny* je cudzím, vonkajším nánosom. To však neznamená, že slovo *ťažkopádny* treba zo spisovnej slovenčiny vyhodiť, ako by si mohol myslieť zapálený purista. Pre určité funkčné

štýly sa lepšie hodí slovo *ťarbavý*, pre iné, suché odborné texty slovo *ťažkopádny*. Jazykovední odborníci najnovšie v tejto súvislosti hovoria, že slovo *ťarbavý* má inú konotáciu ako slovo *ťažkopádny*, hoci sú synonymá. Podľa staršej terminológie ide o odlišné štýlové zafarbenie týchto synonymných výrazov.

Zistenie, aký je ťarbavý človek čiže ťarbák, nám pomôže prísť na stopu pôvodu slov *ťarbavý, ťarbák*.

Aký je ťarbavý človek čiže ťarbák?

Z textov spisovateľov, ktorých sme spomenuli, môžeme vyčítať, že ťarbavý človek je tučný, lenivý, hrubý, veľký, mocný, robustný, územčistý, bachratý, neokrôchaný ap.

Ľ. Ondrejov vo svojej prekrásnej Zbojníckej mladosti (1937, s. 93) píše, že *kone, tučné ako kláty, valili sa ťarbavo*. Z. Zguriška v knihe Bičianka z doliny (1948, s. 145) spomína, že z *tučného, zdanlivo nehybného ťarbavca vo chvíli sa stal živý, čulý človek*.

P. Jaroš, rodák z Hýb pri Liptovskom Mikuláši, v próze Urob mi more (1964, s. 26) ľutuje, že nemá také ruky ako klaviristka: *Nemôžem svoje ruky a prsty porovnať s rukami klaviristky. Moje ruky sú úplne iné. Veľké, ťarbavé, neokrôchané, robustné*.

R. Jašík v Čiernych a bielych kruhoch (1961, s. 137) opisuje jednu postavu takto: *Tvár hrubá, lopatovité ruky, ťarbavé pohyby*.

Ľ. Ondrejov v Zbojníckej mladosti (1937, s. 132) hovorí o Tomášovi, že *sa obracal ťarbavo, bol lenivý*.

F. Hečko v Drevenej dedine (1951, s. 89) píše, že *Dora bola dievčisko mocné, trochu ťarbavé*. Podobne v Červenom víne (1948, s. 64) o jednom chlapovi vraví, že *o koľko je od nich mocnejší, o toľko je ťarbavejší*.

Mohli by sme uviesť ešte mnoho dokladov na to, že slová *ťarbavý, ťarbák, ťarbavec* sa významovo prekrývajú alebo dopĺňajú so slovami *tučný, robustný, mocný, neokrôchaný, územčistý, pomalý, lenivý, bachratý* ap. Stačí však, ak už teraz prezradíme, že hlavnou príčinou ťarbavosti je tučnota. To nám pomôže dostať sa na stopu pôvodu slova *ťarbavý*.

Čo sa týka historických dokladov na slovo *ťarbavý*, tu sa veľkej pomoci nedočkáme. Je to pochopiteľné, lebo slová *ťarbák, ťarbavý* sú takého rázu, že sa do vecných historických textov nehodili. Slová takého druhu nemajú v historických textoch svojej „právo". Preto sa pri hľadaní histórie slova *ťarbavý* dostaneme v našich pamiatkach najďalej do 18. storočia. V Knihe mesta Poniky (uloženej v mestskom archíve v Banskej Bystrici) sa v texte z 11. októbra 1793 dočítame, že občan *Jano... wyznal... ze* (sviňa) *byla tarbawa a ucho mala nastrihnute, geden kusek geg dolu wisel a na zadnu nohu kulhala*. Z kontextu nemôžeme síce jednoznačne zistiť, či Janova svi-

ňa bola tučná, ale isté je, že išlo o sviňu pomalú, nepohyblivú, lebo krívala na jednu nohu.

Pri hľadaní pôvodu slova nám viacej ako tzv. vnútorné dejiny slovnej zásoby slovenčiny pomôžu tzv. vonkajšie dejiny čiže odborné záznamy o tvarovej podobe a významovej náplni našich slov v starších časoch.

Anton Bernolák vo svojom Slowári na s. 3281 zaznamenal desať slov z čeľade *ťarbavý*. Sú to: *ťarbáč, ťarbačka, ťarbák, ťarbáňi, ťarbať, ťarbáváňí, ťarbávať, ťarbave, ťarbaví, ťarbavosť*. Pri štyroch z nich poznamenáva, že v ľudovej reči (podľa jeho skratky vulg.) nemajú spoluhlásku *b*, ale *p: ťarpák*, nie *ťarbák, ťarpave*, nie *ťarbave, ťarpaví*, nie *ťarbaví, ťarpavosť*, nie *ťarbavosť*.

Bernolákovo zistenie, že ľudové pôvodnejšie hláskové podoby majú *p*, nie *b*, je pre nás dobrým vodidlom pri hľadaní pôvodu slov *ťarbavý, ťarbák*.

Ako sme uviedli, hlavnou príčinou ťarbavosti je tučnota. Najmä tuční ľudia sú nemotorní, ťarbaví.

V článku o slovanskom slove *těle* a gréckom *sōma* (Slavia, *45*, 1976, s. 245—251) sme širšie písali a zdôvodňovali, že indoeurópsky slovný základ *tewH-: tweH* s pôvodným významom „byť napučený, tučný", rozšírený o príponu *-l-*, bol zdedený do praslovančiny v štyroch tzv. apofonických podobách *těl-, tal-, tul-, tyl-*. Prvá podoba *těl-* žije vo všetkých slovanských jazykoch v slove *těle* s prvotným významom „tuk a mäso na kostiach" a s druhotným zovšeobecneným významom „telo". Rovnako aj štvrtá podoba *tyl-* žije v historickej podobe v takmer všetkých slovanských jazykoch, pričom sa jej pôvodný význam špecifikoval na označenie zadnej časti tela. Tretia podoba *tul-* je ako substantívum zachovaná iba v poľštine a východných slovanských jazykoch (poľské *tułów—tułowia*, staroruské *tulovo*, dnešné ruské *tulovišče*) so špecifikovaným významom „stredná hrubá časť tela, trup". Druhú podobu *tal-* mala poľština do 16.—17. storočia v adjektíve *tałowity, tałwisty* vo význame „tučný" a slovenčina v slovese *táliť*, resp. v predponovej podobe *vytáliť sa* „vytučniť sa, vykŕmiť sa, zmocnieť" a v príčastí *vytálený* „vytučnený, vykŕmený, mocný". Tieto slová zaznamenal Kálal vo svojom slovníku na s. 811.

Podľa Kuryłowiczovho pravidla o významovom vzťahu medzi odvodeným a základným slovom odvodené slovo často odzrkadľuje prvotný význam základného slova. Toto pravidlo potvrdzuje aj odvodenie *těl-ьp-, tal-ьp-, tul-ьp-* v praslovančine.

Derivát *těl-ьp-* je zachovaný v českom nárečovom slove *tělpatý* „tučný, mocný", ktoré ponechal Machek vo svojom slovníku ako nevysvetlené, nejasné. Túto odvodeninu zachovala aj ruština v náre-

čových slovách *teľpeň, telpeň, teľpeš* „tučný človek, ťarbák", resp. v obmenenej hláskovej podobe *telepeň, tiľapeň* „ťarbák".

Taký istý významový vývin mal aj derivát *tal-ьp-* v slovenčine, ktorý po zániku jeru nadobudol podobu *taľp-, tulp-*.

V indoeurópskych jazykoch aj v slovanských jazykoch bola veľmi častá alternácia spoluhlások *-l- : -r-*, ako ukazuje praslovanské *krik- : klik-*, litovské *kreivas : kleivas* „krivý" a množstvo ďalších príkladov. Bližšie sa o tomto striedaní a jeho príčinách možno dočítať v našom článku Striedanie likvíd v indoeurópskych jazykoch (Jazykovedný časopis, *10*, 1959, s. 112—136). Táto zámena likvíd nastala aj v deriváte *talp-*, ktorý sa zmenil na *tarp-*. Pretože predstava tučného, ťarbavého človeka dodáva jeho jazykovému pomenovaniu značný stupeň expresivity, nastala v slove *tarp-* expresívna palatalizácia na *ťarp-*. A tu sme už pri Bernolákom zachytených podobách *ťarpavý, ťarpák, ťarpavosť*, ktoré sa asimiláciou zmenili na *ťarbavý, ťarbák, ťarbavosť* atď. Expresívna palatalizácia je vo vývine slovanských jazykov dobre známa, ako ukazuje slovenské slovo *ťuťmák* oproti slovesu *tutlať*, české *poťouchlý* oproti slovesu *tutlat* a mnoho ďalších príkladov.

Príčinou zámeny *-l- : -r-* a zmäkčenia *-t-* na *-ť-* v slovách *talp-, tarp-, ťarp-, ťarbavý, ťarbák* mohla byť popri silnej expresivite týchto slov aj okolnosť, že slovesá *táliť, vytáliť sa* „vytučniť sa, vykŕmiť sa", resp. príčastie *vytálený* „vytučnený, vykŕmený, mocný", s ktorými boli adj. *talp-, tarp-, ťarp-, ťarb-* v genetickom vzťahu, začali v slovenčine skoro zanikať. Už v 19. storočí boli slová *vytáliť, vytálený* zriedkavosťou. Kálal ich zaznamenal iba z Dobšinského a Chalupku. Súčasný slovník slovenského jazyka už tieto slová vôbec nepozná. Zanikaním slovesa *vytáliť sa*, resp. príčastia *vytálený* sa odvodeniny *talp-, tarp-, ťarp-/ťarb-* ocitli v situácii slov-sirôt. Stratili totiž svoju „matku", o ktorú by sa mohli opierať. A slová-siroty, ako sme písali v článku o slovách *bosrman* a *grman* (Kultúra slova, *11*, 1977, s. 12—16), ľahko podliehajú tzv. nepravidelným, sporadickým hláskovým zmenám. Stalo sa tak aj vo vývine od *talpavý* a *tarpavý*, ďalej na *ťarpavý* a *ťarbavý*.

Nielen od podoby *tël-* bolo v praslovančine odvodené *tël-ьp-* (české *tělpatý*, ruské *teľpeň, teľpeš, telepeň, tiľapeň* „ťarbák"), od podoby *tal-* rovnako odvodené *tal-ьp-*, ale aj od podoby *tul-* (základ slov *tulovo, tulovište*) bolo tou istou príponou *-ьp-* odvodené *tul-ьp-*. Táto odvodenina žije v českých slovách *ťulpa, ťulpas* a v ruskom nárečovom slove *tulpega* „ťarbavá žena". Expresivita a izolovanosť spôsobila nielen zmäkčenie slovenského *tarpák* na *ťarpák, ťarbák*, ale aj českého *tulpa, tulpas* na *ťulpa, ťulpas*. Silná expresivita tohto slova narobila v češtine okrem zmäkčenia ešte viacej hláskového neporiadku. Popri

podobách *ťulpa, ťulpas* má totiž čeština mnoho ďalších hláskových spotvorenín, ako sú *ťululum, ťula, ťoula, ťulaja, ťulák, ťumpa* a i. Zaznamenáva ich Machek vo svojom slovníku na s. 660. Pravda, mnohozväzkový akademický slovník českého jazyka zaznamenáva okrem podôb *ťulpa, ťulpas* iba podobu *ťululum.*

Pri slovách s takým expresívnym nábojom, aký majú slovenské *ťarbák* a české *ťulpas,* neprekvapuje ani množstvo druhotných hláskových podôb, ale ani významový prechod od „ťarbák" k významu „sprosták, hlupák". Aj staršia slovenčina mala popri pôvodnej zákonitej podobe *tal-ьp-, talp-* viacej spotvorených hláskových a odvodených podôb, ako sú *ťalapka, ťalap, ťalo, ťalagra* „sprosták, hlupák", ale aj *taľafatka* z pôvodnejšieho *taľapatka* „hlúposť, sprostosť". Všetky uvedené podoby zaznamenal Kálal vo svojom slovníku na s. 705. Súčasný Slovník slovenského jazyka vo IV. zväzku na s. 488 zaznamenáva z týchto slov iba slovo *taľafatka,* ktoré prešlo od významu „sprostosť, hlúposť" k významu „sprosté, hlúpe reči", ako aj slovo *talafúz* zo staršieho *talapúz* „hlupák, sprosták".

Náš príspevok môžeme zakončiť konštatovaním, že vôbec nie je potrebné ani odôvodnené hľadať pôvod slova *ťarbák* v maďarčine, ako to podľa Šmilauerovej rady robil V. Machek v prvom vydaní svojho slovníka na s. 523. Tento neodôvodnený názor vyplynul z faktu, že sa nepoznali genetické ani významové vzťahy medzi praslovanskými základmi *těl-, tal-, tul-, tyl-,* a tým ani medzi ich rovnakými odvodeninami *těl-ьp-, tal-ьp, tul-ьp-* s prvotným významom „tučný" a druhotnými významami „ťarbák, sprosták". Ak je vôbec voľajaký genetický súvis medzi naším *ťarbák, ťarbať sa* a maďarským *terped-* „byť nemotorný, lenivý", potom je určite maďarské slovo zo slovenčiny, ale nie slovenské z maďarčiny, ako to pomýlene tvrdil Šmilauer a podľa neho aj Machek.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

BERNOLÁK, A.: Slowár slovenskí česko-latinsko-ňemecko-uherskí. Budae 1825—1827.

KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. B. Bystrica 1923.

Kartotéka súčasnej slovenskej spisovnej zásoby v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV.

Kartotéka slovnej zásoby historického slovníka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1968.
ONDRUŠ, Š.: Striedanie likvíd r/l v indoeurópskych jazykoch. Jazykovedný časopis, *10,* 1959, s. 112—136.
ONDRUŠ, Š.: Slovanské tělo a grécke sōma. Slavia, *45,* 1976, s. 245—251.
Slovník slovenského jazyka I — V. Bratislava 1959—1965.
VASMER, M.: Russisches etymologisches Wörterbuch I — III. Heidelberg 1953—1958.

ROZLIČNOSTI

Pravnuk, pravnučka, pravnúča

V rozhlasovej relácii *Pozdravy jubilantom* sa medzi rozličnými príbuzenskými pomenovaniami často vyskytujú jednak slová *pradedo, prababka, prastarý otec,* jednak zasa pomenovania *pravnuk, pravnučka, pravnúča.* Už bežné jazykové poznatky nám hovoria, že slová s predponou *pra-* označujú niečo veľmi staré, starodávne. Na tomto pozadí sa môžu zdať slová *pravnuk, pravnučka* a *pravnúča* paradoxné, veď nimi sa pomenúva práve mladšia generácia, ako je vnuk, vnučka a vnúča. Bude osožné opätovne vysvetliť toto zdanlivé protirečenie v širších súvislostiach, hoci sa táto otázka nedávno riešila v Slovenskej reči (M. Pisárčiková, Prastarý otec, prastará matka, prastarí rodičia, Slovenská reč, *41,* 1976, s. 319—320).

Najvšeobecnejší význam slov s predponou *pra-* je význam „veľmi starý, starodávny, veľmi dávny". Ukazuje naň existencia takýchto slov ako *pravek, praľudia, prastarý, prajazyk, Praslovania, prajašter, prahory, pravlasť, praobyvateľ.*

Blízke týmto slovám sú pomenovania, ktorými sa označuje nie iba veľmi stará, ale východisková, prvotná, základná skutočnosť, napr. *prazáklad, prahmota, prapodoba, praprvok, prapríčina.* Pri niektorých pomenovaniach možno ich význam vykladať podľa obidvoch uvedených významov. Napríklad slovo *pravlasť* možno chápať ako pôvodnú, prvotnú vlasť, ale aj ako starú, veľmi dávnu vlasť. Podobne je to s uvedenými slovami *praľudia, prajazyk, Praslovan.*

Od prvého uvedeného významu (veľmi starý, veľmi dávny — pričom je dôraz práve na slove veľmi) možno odvodiť vysvetlenie významu takých slov, ako sú slová, *pramálo, pramalý, prabiedny, prapodivný* s významom „veľmi málo", „veľmi malý", „veľmi biedny",

„veľmi divný, podivný". Krajným prípadom je v tomto rade slovo *pranič* s významom „celkom nič, vôbec nič".

S prvým uvedeným významom predpony *pra-* súvisia aj spomínané slová *pradedo, prababka, prastarý otec.* Keď si však bližšie všimneme napríklad význam slova *pradedo,* zistíme, že to nie je „veľmi starý dedo", ale že ide o pomenovanie určené generačne: pradedo je otcom deda alebo starej matky. Tento významový posun dokazuje aj existencia slov s reduplikovanou predponou *pra-,* napr. *prapradedo, praprababka,* ba aj *praprapradedo* a *praprapraprababka.*

Spomenutý významový posun vysvetľuje aj význam slov *pravnuk, pravnučka* a *pravnúča.* Nejde tu o „veľmi starého" vnuka, vnučku, vnúča, ale v istej opozícii so slovami typu *pradedo* a *prababka* o generačné odstupňovanie. Slová *pravnuk, pravnučka, pravnúča* pomenúvajú rodinných príslušníkov z generácie, ktorá nasleduje po vnukovi, vnučke, vnúčati. V takomto zmysle sa aj v Slovníku slovenského jazyka (III. zv., s. 428) vysvetľuje napríklad význam slova *pravnuk* takto: syn vnuka alebo vnučky. Existencia slov *prapravnuk, prapravnučka* a *prapravnúča* (pričom potenciálne sa reduplikácia predpony *pra-* neohraničuje) túto významovú zmenu predpony *pra-* zreteľne potvrdzuje.

J. Mlacek

Ostať späť

Spojenia *ostať späť, držať sa späť* a pod. sú zatiaľ v slovenčine veľmi zriedkavé a v športových správach a reportážach sa objavili až v ostatnom čase. Z rozhlasovej reportáže o krasokorčuliarskych majstrovstvách sveta sme si zaznačili tento výrok *„ostatní pretekári ... ostali len tesne späť".* Ide tu o napodobeninu nemeckého spojenia, ktoré v slovenskom kontexte znie veľmi cudzo, až nezrozumiteľne.

Stáva sa, že reportér použije na oživenie svojho štýlu nejaký nový jazykový prostriedok. Častým opakovaním si naň zvykne, a ani si neuvedomí, že ide o cudzí, ale najmä v slovenčine nevhodný jazykový prostriedok. V citovanom výroku sa dá myšlienka vyjadriť zrozumiteľnejšie takto: *... len tesne za nimi zaostali...,* alebo *... trochu za nimi zaostali.* Teda namiesto spojenia *ostať späť, držať sa späť* môžeme hovoriť a písať *zaostať, ostať vzadu (pozadu), držať sa vzadu* a pod. Keď chceme uviesť aj mieru zaostávania, môžeme to povedať napr. takto: *Zaostali za víťazom len o dva metre;* alebo *Ostali za víťazom len dva metre vzadu (pozadu)* a i. Nazdávame sa, že nevhodné spojenie *ostať späť* sa v slovenčine nerozšíri.

K. Palkovič

SPRÁVY A POSUDKY

O jazyku na seminári pre prekladateľov poľskej literatúry

Poľské kultúrne a informačné stredisko v Bratislave je známe svojou aktivitou. Jednou z foriem nadväzovania stálych kontaktov s našou verejnosťou, ktorá sa živo zaujíma o dianie v Poľskej ľudovej republike, sú aj besedy s poľskými kultúrnymi a vedeckými pracovníkmi a inými verejnými činiteľmi, ako aj ďalšie podobné podujatia. Do radu takýchto podujatí patrí aj seminár pre prekladateľov poľskej literatúry, ktorý bol v Poľskom kultúrnom a informačnom stredisku v dňoch 20. a 21. marca 1977.

Na seminári odzneli 20. marca prednášky z oblasti literatúry a literárnej vedy. 21. marec bol venovaný prednáškam o jazyku. Prof. M. Szymczak z Varšavy hovoril o rozvoji poľského jazyka v súčasnosti. Vo svojej prednáške priniesol plastický a veľmi výstižný obraz hlavných zmien v poľskom jazyku, ktoré možno pozorovať v období od skončenia druhej svetovej vojny, a to v jednotlivých jazykových rovinách: vo zvukovej rovine jazyka, v slovnej zásobe, ale i v gramatickej rovine (v morfológii a v syntaxi). Mimoriadne pozoruhodné sú prudké zmeny, ktoré nastali v povojnovej slovnej zásobe spisovnej poľštiny; s tým súvisí aktuálna potreba pripraviť nové lexikografické diela, v ktorých by sa tento vývin zachytil. Svoje výklady sprevádzal prof. M. Szymczak dobre podloženými štatistickými údajmi, neraz na prvý pohľad priam prekvapujúcimi a šokujúcimi, jednako výstižne odrážajúcimi zmeny v poľskom jazyku, ktoré sú motivované zmenami v poľskej spoločnosti. V prednáške treba vyzdvihnúť vedecky podložené spájanie vývinových tendencií v súčasnom poľskom jazyku s pohybom v spoločenskej štruktúre (demokratizácia verejného života ako prejav nového usporiadania spoločenských vzťahov v Poľskej ľudovej republike). Prednášku si prítomní vypočuli s mimoriadnou pozornosťou.

Na seminári ďalej odznela prednáška prof. J. Štolca z Bratislavy o prepisovaní poľských vlastných mien v literárnych dielach prekladaných do slovenčiny. Prednášateľ poukázal na nejednotnosť doterajšej praxe, na kolísanie, na istú neustálenosť a pokúsil sa ukázať postupy, ktoré by sa mali uplatňovať v preložených literárnych dielach pri prepisovaní poľských osobných mien (rodných mien a priezvisk a iných osobných mien) a pri prepisovaní poľských geografických názvov. Navrhoval, aby prekladatelia dôsledne používali pôvodné podoby, a to aj v prípadoch, keď sú zaužívané zdomácnené podoby niektorých cudzích (aj poľských) zemepisných názvov (napr. *Warszava, Kraków,* nie *Varšava, Krakov).*

V diskusii k uvedeným prednáškam vystúpili dvaja pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. A. Habovštiak sa dotkol otázky vzťahu spisovnej poľštiny a poľských nárečí v súčasnosti, ako aj otázky využívania metód jazykového zemepisu v dialektologickom výskume. L. Dvonč poukázal vo svojom diskusnom príspevku na niektoré spoločné momenty, ktoré sa

paralelne a nezávisle uplatňujú tak vo vývine spisovnej poľštiny, ako aj vo vývine súčasnej spisovnej slovenčiny alebo aj vo vývine iných kultúrnych jazykov, a ktoré majú svojho spoločného menovateľa v súčasnej spoločenskej, kultúrnej a politickej situácii v Poľskej ľudovej republike a v Československej, resp. Slovenskej socialistickej republike. Dotkol sa aj otázky prepisovania poľských vlastných mien v literárnych dielach prekladaných do slovenčiny. Poukázal na vzájomný pomer zdomácnených a nezdomácnených podôb cudzích vlastných mien, najmä zemepisných názvov. Vyslovil názor, že pri používaní poľských zemepisných názvov pri prekladaní poľských literárnych diel do slovenčiny treba vychádzať z našej platnej štandardizácie zemepisných názvov, ktorá veľmi uvážene a citlivo rieši vzájomný vzťah zdomácnených a nezdomácnených podôb geografických názvov v spisovnej slovenčine. Ukázal tiež, že mnohé pomenovania osôb nemožno mechanicky preberať, ale ich treba niekedy podľa ich funkcie v literárnom diele prekladať, resp. prevádzať do slovenskej podoby.

Seminár prekladateľov poľskej literatúry, ktorý usporiadalo Poľské kultúrne a informačné stredisko, bol užitočným stretnutím prekladateľov s literárnymi vedcami a jazykovedcami. Bolo by dobré, keby sa podobné podujatia usporiadali aj s prekladateľmi z iných literatúr, napríklad z nemeckej, anglickej, francúzskej, maďarskej a podobne.

L. Dvonč

Poznámky k jazykovej stránke knihy Chryzantémy

Knižka *Chryzantémy* vyšla roku 1974 vo vydavateľstve Príroda. Jej autorom je A. Kočí. Z odbornej stránky je veľmi poučná, názorná, vybavená krásnymi farebnými reprodukciami chryzantém. Keby sa boli vo vydavateľstve lepšie postarali o jazykovú stránku publikácie, mala by naša verejnosť v rukách naozaj príťažlivú príručku o pestovaní chryzantém. Žiaľ, nestalo sa tak, a preto si pokladáme za povinnosť upozorniť aspoň na niektoré jazykové nedostatky tejto publikácie.

1. Slovná zásoba. — Tá autorovi vyšla azda najlepšie. Zaujímavé je jeho používanie výrazov *kvetina* a *kvet*. V úvode (s. 5—6) priliehavo hovorí o chryzantéme ako *o modernej kvetine (o darčekovej kvetine, o kvetine cintorínov)*. V ďalšom texte (napr. na s. 55—59) už používa výraz *kvet* v tom istom význame ako *kvetina (predaj kvetov, rezané kvety, trvanlivosť kvetov)*, ale aj vo význame „súkvetie" *(sorty, pestované na jeden kvet; balenie kvetov; kvety sa nechajú úplne vyvinúť* atď.). Vo význame „súkvetie" sa výraz *kvet* ako botanický termín používa aj na s. 99—102. Na nevhodné používanie výrazu *kvet* vo význame „súkvetie" upozorňuje sám autor na s. 7 (štylizačne však veľmi nešikovne): *„Pestovatelia často namiesto súkvetia používajú výraz kvet, čo je pri tomto rode botanicky nesprávne, no v hovorovej i obchodnej terminológii tak zaužívané, že v týchto prípadoch ho budeme aj my používať."*

V knižke sa zväčša používa adjektívum *trváci (trváce chryzantémy)*, zriedkavejšie príd. meno *trvanlivý* a podst. meno *trvanlivosť (dĺžka trvanli-*

vosti kvetov — s. 57). Ako terminologický výraz by sme uprednostňovali príd. meno *trvanlivý*. — Autor veľmi často používa hovorové sloveso *hodiť sa* (vo význame „byť vhodný") namiesto priliehavejšieho neutrálneho analytického výrazu *byť vhodný* (napr. *Hodia sa do vázy na bežnú dennú výzdobu* — s. 5; *Hodia sa predovšetkým do nízkych skupín, na záhony a obruby* — s. 32; *Hodia sa na tradičný spôsob pestovania* — s. 114). Analytický výraz *byť vhodný* autor tiež používa, ale oveľa zriedkavejšie (na s. 33 a inde).

Treba upozorniť, že odborný výraz *hydroxid* sa po *x* píše s *i*, nie s *y*. Predložkové spojenie *mimo toho* vo vete *Mimo toho sa skúšalo používanie chemikálií...* (s. 59) nie je náležité (správne: *okrem toho*). Uvedieme ešte niekoľko nesprávnych slov: *múčňatka* (m. *múčnatka* — bude to azda iba tlačová chyba), *zahnedlý* (m. *zahnednutý*), *zmačkaný* (m. *poskrúcaný, pomotaný drôt*), *doporučiť* (m. *odporučiť*, s. 158).

2. Tvaroslovie (morfológia). — Predovšetkým treba upozorniť na časté používanie nedokonavého slovesa *vysadzovať* namiesto vhodnejšieho tvaru *vysádzať*. Významovo nezreteľný je nedokonavý tvar slovesa *splaňovať* (azda namiesta tvaru *splanievať*). Nejasná štylizácia spôsobená použitím nenáležitých tvarov podst. mien *vzhľad, termín* je v tejto vete: *...dávajú nejednotné potomstvo, a to ako vo farbe kvetu, tak aj vo tvare súkvetia, vzhľadu a termínu kvitnutia* (s. 37). Iné chyby: *po zbere zelenín* (m. *zeleniny*), *v interiére* (m. *interiéri*), *v štýle biedermeier* (m. *v štýle biedermeieru, v biedermeierovskom štýle*), *ikebana, pri ktorom...* (m. *ikebana, pri ktorej*).

3. Zo skladby. — Upozorňujeme najmä na nesprávne používanie predložky *pre* v cieľovom význame, napr.: *sorty chryzantém vhodné pre usmerňované pestovanie; ...aby sa dala využiť pre niekoľko spôsobov pestovania* (s. 82); *pre toto pestovanie môžeme použiť...* (s. 90); *teplota pre obdobie rastu 15 až 17 °C, pre obdobie kvitnutia...* (s. 95—97); *pestuje sa pre kvitnutie v októbri až v novembri* (s. 105). Najmä po slovese *hodiť sa* (byť vhodný) autor takmer dôsledne používa nenáležitú predložku *pre* (namiesto predložky *na*). Na s. 20 je nevhodné zamieňanie predložkovej väzby po slovese *záležať: Záleží na samotnej odolnosti sorty, od (!) klimatickej oblasti, v ktorej sa pestuje (!) a od (!) možnosti technického vybavenia...* (predložka *od* je náležitá pri slovese *závisieť*, sloveso *záležať* má väzbu s predložkou *na*).

Súhrnne možno konštatovať, že syntax publikácie je na nízkej úrovni, a to aj preto, že text je často znehodnotený nevhodným slovosledom a vetosledom.

4. Štylizácia textu publikácie je najslabším miestom knihy. Na mnohých miestach je nelogická až nezrozumiteľná, napr.: *chryzantémy trpia mnohými chorobami a škodcami* (s. 141); *pri použití treba postupovať podľa návodu čo sa týka koncentrácie a prípravy...* (s. 141); *mnohé z králikov majú veľký význam v záhradkách* (s. 7); *pôda nevysýcha* (!) *a zostáva celý čas dobrej štruktúry* (s. 51); *je vhodná na tradičné pestovanie pre kvitnutie v októbri* (s. 104); *prisvetľovanie chryzantém pestovaných na rezanie na vytvorenie umelého dlhého dňa* (s. 76); *v záhradníctve má význam predovšetkým sušenie* (s. 12); *celé obdobie pestovania prihnojujeme raz*

týždenne (s. 66); *pestovateľská technika týchto králikov je podobná...* (s. 24); *otázka výberu sorty má jednu z najdôležitejších úloh pri usmerňovanom pestovaní* (s. 8).

Celkove možno konštatovať, že jazyková úroveň knihy A. Kočího *Chryzantémy* je nevyhovujúca.

F. Kočíš

SPYTOVALI STE SA

Dostať skúšku za dva, za tri. — N. S. z Banskej Bystrice nám píše: „Odkedy moja dcéra chodí na vysokú školu, obohacuje sa moja slovná zásoba o slová, ktoré som predtým nikdy nepočula. Ich pôvod mi je však zväčša celkom jasný (ľahko uhádnem, že *asák* má byť asistent alebo *patola* že je patológia), no neviem pochopiť, prečo sa skúšky robia alebo dostávajú *za dva, za tri* alebo *za jedna,* a nerobia sa *na jednotku, na dvojku, na trojku.*"

Naša odpoveď: Už pisateľka naznačila, že spomínané jazykové prostriedky ako *asák, patola, dostať skúšku za dva, za tri* patria do oblasti študentského slangu, čiže nie sú súčasťou spisovného jazyka. Kým slangový pôvod slov typu *asák* je obyčajne zjavný na prvý pohľad (ide o skracovanie slov, o pridávanie prípon typických pre slangový spôsob vyjadrovania ap.), pôvod spojenia *dostať skúšku za dva, za tri* nie je taký priezračný. Dá sa však dosť dobre identifikovať na pozadí spisovných vyjadrovacích prostriedkov *urobiť skúšku na jednotku, na dvojku, na trojku.* Pri týchto spojeniach ide o stupne známok, ktoré majú vyjadrovať istý spôsob hodnotenia preukázaných vedomostí študenta. V slovenčine mieru (v našom prípade stupeň známkovania) vyjadruje predložka *na* i v týchto prípadoch: *splniť plán na sto percent, prísť dakde na sekundu, teplota klesla na nulu, vyrátať dačo na korunu, hrubý na dva palce.*

Spojenia s predložkou *za (urobiť, dostať skúšku za dva, za tri)* však nevyjadrujú stupeň známky, teda mieru hodnotenia vedomostí, ale vychádzajú z predstavy, že sa nimi priamo vyjadruje cena, hodnota skúšky. Na tom sa vlastne zakladá výlučnosť, a teda aj slangový charakter spojenia. Predložka *za* vyjadruje cenu, hodnotu v spojeniach ako *kúpiť za hotové, predať, dostať za sto korún, nevážiť si za deravý groš* ap.

V týchto prípadoch ide o neutrálny, štylisticky bezpríznakový význam predložky *za.* Tento význam posunutý do oblasti známkovania pridáva spojeniam *urobiť (dostať) skúšku za jedna, za dva, za tri* už spomínaný silný slangový príznak.

M. Pisárčiková

Neutrál, na neutráli, či v neutráli? — A. T. z Krásna pri Topoľčanoch: „V príručke o oprave motocyklov a automobilov som si prezrel kapitolu

o oprave rýchlostnej skrine a našiel som tam nadpis *Klepanie rýchlostnej skrine na neutráli.* Spytujem sa, či nemá byť *v neutrále.*"

Nebude na škodu, ak najmä čitateľom nemotoristom najskôr objasníme význam slova *neutrál* a jeho štylistickú hodnotu. V dostupných slovníkoch je síce zaznačené slovo *neutrál* (= kto je nestranný, neutrálny), no východiskový text jednoznačne ukazuje, že v predložkovom výraze *na neutráli* ide o iný význam slova *neutrál.*

Význam slova *neutrál* používaného v okruhu motorizmu pozná každý, kto sa pripravoval na vodičské skúšky. Na prednáškach v autoškole a v pokynoch inštruktora pri cvičnej jazde je to veľmi časté slovo; rozumie sa ním „neutrálna poloha rýchlostnej páky". Zaujímavé však je, že v odbornej literatúre sa jednoslovný názov *neutrál* spravidla nepoužíva. Tak je to napr. v príručke pre motoristov Traktory a automobily II (Bratislava, Príroda 1973), odkiaľ vyberáme tieto príklady: *Ak nie je zasunutý nijaký prevodový stupeň, koniec páky je v tej časti stroja, ktorá spája všetky výrezy vo vodiacej doske; táto časť sa nazýva neutrálna poloha. Každý prevodový stupeň sa zaraďuje z neutrálnej polohy rýchlostnej páky. — Pri preraďovaní prevodových stupňov sa musí rýchlostná páka najprv vrátiť do neutrálnej polohy...* (s. 27—28). Z príkladov sa ukazuje, že pomenovanie *neutrál* sa do jazykovej praxe dostalo pod tlakom univerbizačných tendencií (porov. *neutrálna poloha rýchlostnej páky — neutrálna poloha — neutrál).* Medzi podobami *neutrál — neutrálna poloha (rýchlostnej páky)* je teda čo do vzniku taká väzba ako medzi slovami *tlačovka, zasadačka* na jednej strane a spojeniami *tlačová porada, zasadacia miestnosť (sieň)* na druhej strane. Prirodzene, aj slovu *neutrál* treba analogicky prisúdiť štylistický príznak, ako ho na začiatku začleňovania do slovnej zásoby má väčšina slov vzniknutých univerbizáciou. Kvalifikujeme ho ako hovorový prostriedok.

Na vlastnú otázku možno teraz stručne odpovedať, že v predložkovom výraze *na neutráli* sa v spomínanom nadpise mala použiť predložka *v: Klepanie rýchlostnej skrine v neutráli* (porov. s formuláciou rovnakého významu *...keď je rýchlostná páka v neutrálnej polohe).*

Pádová prípona *-i* je v 6. páde jedn. čísla pri podstatnom mene *neutrál* náležitá (porov. pádovú príponu v slovách *potenciál, faktoriál, diferenciál, kanál* atď.). Slovo *neutrál* „neutrálna poloha (rýchlostnej páky)" sa zaraďuje medzi neživotné podstatné mená mužského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *dub;* slovo *neutrál* vo význame „kto je neutrálny" je životné podstatné meno mužského rodu. S tým súvisí aj rozdielne skloňovanie obidvoch substantív.

I. Masár

Kutil — domáci majster. — M. Mlynková z Trnavy nám píše: „Pri prekladaní maďarského textu do slovenčiny uvažujem nad výrazmi *barkácsolás, barkácsolni.* Ako ekvivalent podstatného mena *barkácsolás* poznám podstatné meno *kutil.* Na vyjadrenie činnosti, ktorú vykonáva *kutil,* nenašla som v slovenčine vhodné sloveso. Ale aj pri výraze *kutil* mám pochybnosť, či je to správne slovenské slovo.

Pochybnosť prekladateľky je na mieste. Podstatné meno *kutil* sem-tam preniká aj do hovorovej slovenčiny, hoci jeho podoba nie je v slovenskom jazyku ústrojná. V slovenčine totiž nejestvuje slovotvorný model na tvorenie podstatných mien zo slovies príponou *-l*. Taký typ je bežný v češtine *(kutit — kutil, kňourat — kňoural, šmejdit — šmejdil* a i.). Tvoria sa tak názvy osôb alebo aj iných bytostí vyznačujúcich sa nejakou činnosťou, ktorú rady vykonávajú. Tieto názvy mávajú familiárne alebo pejoratívne zafarbenie a zaraďujú sa zväčša medzi hovorové slová. V slovenčine sa slová tohto druhu tvoria inak. Napríklad: po česky *hrabal* — po slovensky *hraboš, hrabivec, chamtivec; hýřil — hýrivec, ľahtikár, márnotratník, sveták, lump; žvástal — táraj, tárač, táradlo.* (Treba poznamenať, že v češtine majú substantíva typu *hrabal* rozmanité synonymá tvorené podľa viacerých iných slovotvorných typov.) — Ako vidieť už z týchto niekoľkých príkladov, pri daktorých českých a slovenských podstatných menách je rovnaký koreňový základ, napr. *hrabal — hraboš*, ale vo väčšine prípadov sú to slová z rozličných slovných čeľadí, napr. *žvástal — táraj, trepák, rapotač.* (Podrobnejšie o tom pozri v článku Š. Peciara Slovenské ekvivalenty českých činnostných mien na *-l.* Kultúra slova, *4*, 1970, *s.* 333—338.)

Podstatné meno *kutil* je v češtine odvodené od slovesa *kutit.* Aj v slovenčine máme sloveso *kutiť*, ibaže ho nepoužívame v takom význame, aby mohlo byť motivujúcim slovom na utvorenie podstatného mena s takým lexikálnym významom, aký má české substantívum *kutil.* Sloveso *kutiť* sa uvádza v Slovníku slovenského jazyka ako expresívne slovo s troma významami: 1. hľadať, prehrabávať, kutať niekde, 2. motať sa, robiť okolo niečoho, 3. tajne pripravovať, chystať niečo. Teda ani z lexikálnovýznamovej stránky, ani z hľadiska slovotvorných typov nie sú v slovenčine podmienky na ústrojné, systémové utvorenie podstatného mena *kutil.* Preto sa v slovenskom jazyku príslušná osoba pomenúva inak. V rozhlasovej jazykovej poradni svojho času odporúčali dvojslovné pomenovanie *domáci majster.* Toto pomenovanie sa vžilo, o čom svedčí aj názov knižky *ABC domáceho majstra* (Bratislava, Alfa 1975). Pomenovanie *domáci majster* pokladáme za vhodné i preto, lebo od podstatného mena *majster* je slovesná odvodenina *majstrovať.* Sloveso *majstrovať* výstižne vyjadruje činnosť, ktorú vykonáva domáci majster čiže „barkácsolás". *„Čo to zasa majstruješ?"* spytujeme sa človeka, o ktorom vieme, že podchvíľou doma niečo skladá, niečo z vlastnej záľuby zostavuje, niečo manuálne tvorí. Sloveso *majstrovať* v uvedenom význame zaznačuje Slovník slovenského jazyka (II. zv., s. 82) a kvalifikuje ho ako hovorové, t. j. spisovné slovo.

A tak maďarské slová *barkácsolás, barkácsolni,* po česky *kutil, kutit,* preložíme do slovenčiny slovami *domáci majster, majstrovať.*

V. Betáková

Muflónia zver — (medzi) muflóňou zverou. — L. V. z Petrovian: „V denníku Práca som čítal túto vetu: *Poľovníci, ktorí včerajší deň strávili v revíroch Rožňavského okresu (,) zamerali svoju pozornosť hlavne na škodlivú zver, ktorá narobila v tejto sezóne mimoriadne veľké škody medzi jeleňou, srnčou a muflónou zverou.* Je tvar muflónou správny?"

Už sme v tomto časopise upozorňovali, že živočíšne prídavné mená vzoru *páví*, ktorých kmeň sa končí na *ď, ť, ň, ľ*, napríklad *hadí, kohútí, vraní, včelí, orlí, krokodílí, oslí*, zachovávajú mäkkosť kmeňovej spoluhlásky vo všetkých pádoch, teda aj pred *-o-* v lokáli singuláru mužského a stredného rodu, napr.: *(o) hadom, kohútom, včelom, orlom, krokodílom, oslom*, a takisto v inštrumentáli singuláru ženského rodu, napr.: *hadou, kohútou, vraňou, včelou, orlou, krokodílou, oslou.*

Aj z podstatného mena *muflón* možno príponou *-í (-ia, -ie)* utvoriť živočíšne prídavné meno *muflóní, muflónia, muflónie.* I v tomto prídavnom mene je pred príponami *-í, -ia, -ie* kmeňová spoluhláska *-ň-*. Preto v lokáli singuláru mužského a stredného rodu bude tvar *(o) muflóňom (rohu, oku)* a v inštrumentáli singuláru ženského rodu *(s) muflóňou (nohou).* Podľa toho spojenie *muflónia zver* v inštrumentáli singuláru citovaného súvetia malo mať podobu *muflóňou zverou.*

J. Jacko

NAPÍSALI STE NÁM

Anglické slová v slovenčine

Do slovnej zásoby nášho jazyka ustavične prenikajú nové slová. Vznikajú nové vedné odbory, vyrábajú sa nové prístroje, na trh prichádzajú nové výrobky, ktoré treba pomenovať. Aj každý nový jav a či nová činnosť človeka alebo spoločnosti dostane nové pomenovanie. Mnoho slov do našej slovnej zásoby preniká z cudzích jazykov, najčastejšie z ruštiny, francúzštiny a angličtiny. Anglických slov v našom jazyku je už neúrekom a zdá sa, akoby sme už nad nimi dokonca stratili vládu — schopnosť usmerňovať ich preberanie a prispôsobiť ich včas zákonitostiam nášho jazyka. Rozhodne to nie je ľahký problém, ale práve preto mu treba venovať pozornosť.

Prvé anglické slová, ktoré k nám prenikli, sme prijímali v pôvodnej podobe bez transkripcie. Až prenikanie veľkého množstva slov si vynútilo transkripciu, lebo inak by bol v našom jazyku nesúlad medzi slovami napísanými a vyslovenými. Takto sa udomácnilo veľa anglických slov, ktoré sa už niekedy ani nepociťujú ako cudzie: *gól, futbal, volejbal, džez, džem, basketbal, džús, hokej, aut, víkend, koks*... Väčšinou sú to slová zo športovej, rekreačnej a spotrebiteľskej oblasti.

Potiaľto by bolo všetko v poriadku. Iná, oveľa zamotanejšia situácia je však pri novších slovách. Tu nielenže niet jednoty, ale žiaľ, ani rozhodnosti správne usmerniť daný stav. Pritom vôbec nejde o málo frekventované slová (napr.: *show, rally, laser, slang, rifle, design, cracker, country beat* a pod.). Myslím si, že je najvyšší čas dať im slovenské jazykové rúcho, kým sa nestane to, čo so slovom *rally*. Citujem z časopisu Kultúra slova (roč. *9*, 1975,

s. 22): *Je zaujímavé, že hoci sa v Slovníku slovenského jazyka a v Praktickej príručke slovenského pravopisu odporúča používať písomnú podobu rely, v praxi sme sa s touto podobou nestretli.*

Časopis Kultúra slova sa prihovára už aj za písanie slova *show* v adaptovanej podobe *šou.* Žiaľ, zatiaľ som sa s takouto poslovenčenou podobou nestretol ešte ani raz. Myslím si, že pri používaní slovenských podôb cudzích slov by sme mali byť nielen pružnejší, ale aj smelší. Jazyková prax nás práve na týchto dvoch príkladoch presviedča, že na ustavičné opakovanie týchto slov sme si zvykli natoľko, že sme ich v jazyku petrifikovali ako čosi zreteľné a prirodzené. Podoba *rely* sa nám už zdá smiešna, neschopná žiť naším vlastným pravopisným, čisto slovenským životom. A tak slovo *rally* či *rallye* niekto vyslovuje *raly,* iný *rely,* laik dokonca *ralej.*

Slovo *laser* (anglické slovo utvorené z prvých hlások názvu Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation, ktoré sa používa na pomenovanie kvantového generátora svetla) je už, zdá sa, ustálené, ale ešte pomerne často počujeme tých, čo ovládajú angličtinu, hovoriť *lejzr.* Aj táto nejednotnosť poskytuje šancu na nedorozumenie. Podobný problém s výslovnosťou je aj pri slove *rugby* (vyslovuje sa aj *ragby).* Kolíše aj výslovnosť združeného pomenovania *pop muzic (pop muzik — pop mjuzik).*

Ľahšia situácia je tam, kde máme za anglický výraz rovnocenný slovenský ekvivalent *(computer — počítač, time out — oddychový čas, break — samostatný únik...).* Viac smelosti by sa nám zišlo aj pri objavovaní slovenských ekvivalentov za množstvo prevzatých športových termínov. Napríklad každý hokejový fanúšik (aj toto hovorové slovo preniklo z angličtiny) vie, o čo ide pri *power play.* Vie to z rozhlasových a televíznych reportáží, vie to aj z novinových komentárov. Ale prečo musíme ustavične zápasiť s rozdielom medzi výslovnosťou a písanou podobou, keď by sme mohli používať, povedzme, zrozumiteľný termín *hra bez brankára?* Tu nejde o purizmus, ale o očividnú snahu dať frekventovanému termínu podobu, ktorá sa nebude priečiť fonetickej podstate nášho jazyka. Tak sme to pri hokeji urobili aspoň pri transkripcii názvu pre aktívnu obranu — *forčeking.*

Posledným módnym slovom z angličtiny, ktoré sa už stalo pevnou súčasťou nášho jazyka, je slovo *design.* Pomaly, ale iste tento presný výraz pre úžitkovú estetiku v priemysle preniká do nášho povedomia, no znovu v pôvodnej podobe, pričom treba rešpektovať anglickú výslovnosť *dizajn.* Povedzme, že o rok-dva ho budeme transkribovať, ale nebude to neskoro? Naše úvahy potvrdzujú slová *rally, show,* ale aj slová *cross, motocross, autocross* a *cyklocross.* V novinách sa síce už takmer pravidelne píše adaptovaná podoba *kros,* ale na plagátoch sa úzus zatiaľ nerešpektuje. Neustálené je aj používanie variantov *camping — kemping,* nejasnosti sú dokonca aj okolo takého starého termínu, ako je *slang.* Raz totiž počujeme hovoriť *slang* inokedy *sleng.*

V súčasnosti majú slová anglického pôvodu v slovenčine skutočne veľmi pestrú podobu. Všetky z angličtiny prevzaté slová môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín:

1. úplne zdomácnené slová novšieho i staršieho dáta, s väčšou či menšou frekvenciou použitia: *tréner, skaut, džentry, džokej, futbal, kovboj, skreč,*

smog, snob, zips, snajper, bar, tiket, poker, traper, kurt, víkend, slogan, ofsajd, klub, pólo, smeč ...

2. slová, pri ktorých sa uplatňuje aj pôvodná, aj domáca písaná podoba: *tím — team, beat — bít, couch — kauč, break — brejk ...*

3. slová s anglickou pravopisnou podobou, ktoré by však mohli mať adaptovanú podobu, pretože sa používajú často alebo už dosť dlho: *design, show, rally, camping, groggy, trust, cracker, country beat* (toto slovo sa v súčasnej jazykovej praxi používa rozhodne častejšie ako slová *džentry* alebo *džokej) ...*

4. slová, ktoré sa pravdepodobne nikdy neposlovenčia pre svoju špecifickú odbornú platnosť: *crazy komédia,* fyzikálna jednotka *newton, all stars ...*

5. slová, ktoré majú domáci ekvivalent: *počítač — computer, vhadzovanie — bully ...*

6. slová, ktoré sa stali „polohovorovými" vďaka vplyvu populárnej hudby, pravda, ich prítomnosť v našom jazyku nie je opodstatnená: *dankiu, šoumen,* bejby ...

7. slová, ktoré sa z našej slovnej zásoby strácajú, alebo ich „premohli" slovenské slová: *half — záložník, bek — obranca, kolt, penalta ...*

Tento príspevok nie je útokom proti angličtine či prijímaniu jej slov do našej slovnej zásoby. Veď angličtina je reč kultivovaná, populárna, svetová a krásna. Tento príspevok chce byť výzvou, aby sme s anglickými slovami v našom jazyku zaobchádzali triezvo, uvážlivo, múdro. Hlas, sila a presnosť angličtiny nás nemýli napríklad pri tenise, tak ako pri šachu nás nemýlia arabské výrazy alebo pri džude japonské. Nemýli nás ani v úzkom okruhu odbornej terminológie. No mýli nás, keď množstvo bežných slov má inú grafickú a inú fonetickú podobu.

J. Fekete

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 11, 1977, č. 8. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v júli 1977. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977

Cena Kčs 3,—